

273) – gebeurd is, wordt niet meegedeeld.

De vraag in hoeverre de in dit boek behandelde berichtgeving de Engelse oorlogvoering tegen Duitsland heeft beïnvloed, is alleen al daarom niet gemakkelijk te beantwoorden, omdat in deze rapporten Duitsland niet het enige onderwerp was. Ingrijpende veranderingen als gevolg van deze informatie heeft de auteur niet kunnen vaststellen (blz. 99). Of de keuze tussen een verheving van de luchtoorlog of een intensiever gebruik van strooibiljetten zo met de hier aan de orde gestelde thematiek mag worden verbonden als de schrijver doet, mag worden betwijfeld. De hierop betrekking hebbende gedeelten hebben het perspectief m.i. eerder verengd dan verruimd. Mede hierdoor is het geheel een voorbeeld van een nogal traditionele aanpak gebleven.

G. van Roon

Priester in de politiek. J.P. Gribling, *Willem Hubert Nolens 1860-1931. Uit het leven van een priester-staatsman*. Van Gorcum, Assen 1978. XXIV + 379 blz. f 49,50 (ing.), f 60,00 (geb.).

Op 25 april 1927 maakte de toenmalige minister-president Jhr. Mr. D.J. de Geer in een toespraak bij het 40-jarig priesterfeest van W.H. Nolens de voor de hand liggende woordspeling dat er in Nederland al geruime tijd *Nolens-Volens* politiek was gevoerd. De invloed van Nolens als leider van de katholieke partij, die ook toen al de sleutelpositie in de Nederlandse politieke verhoudingen innam, was daar goed mee aangegeven. Nolens kan zonder twijfel worden beschouwd als één der belangrijkste politici uit de moderne geschiedenis van ons land. Het is opvallend dat hij desondanks, meer nog dan vele anderen, een grote onbekende is gebleven. Hij was dat overigens ook voor de meeste van zijn tijdgenoten. De epitheta die hem in de loop der tijd zijn toegedicht getuigen daarvan: de dooergrondelijke, de ongenaakbare, de *sfinx* etc. Verheugend is dan ook de publicatie van een uitvoerig boek over deze priester in de politiek. De auteur J.P. Gribling, die eerder een al even uitvoerig boek over Nolens' opvolger als fractieleider van de RKSP, P.J.M. Aalberse publiceerde, noemt zijn werk in de inleiding wel een biografie, maar beklemtoont dat nog veel onbesproken moest blijven. Ook in de ondertitel is dat tot uiting gebracht.

Gribling heeft het accent vooral willen leggen op de sociale politiek van Nolens op nationaal en internationaal niveau. De delen van het boek die daarop betrekking hebben zijn dan ook de meest geslaagde. Hoofdstuk V over de sociale denkbeelden is daardoor in feite de kern van het boek geworden. Helder wordt uiteengezet hoe Nolens op basis van de leer van St. Thomas van Aquino, de encycliciek *Rerum Novarum* van paus Leo XIII en het werk van de Duitse geleerde Georg Freiherr von Hertling een sociale filosofie en een sociaal-politiek beleid ontwikkelde, dat 'voor die tijd soms zeer vooruitstrevende trekken vertoonde' (p. 118). En de hoofdstukken X, XI en XII getuigen op overzichtelijke wijze uitvoerig van Nolens' sociale arbeid op internationaal terrein, in het bijzonder in het kader van de Internationale Arbeidsorganisatie. Ook elders in het boek laat Gribling geen gelegenheid voorbijgaan om er op te wijzen hoe sociaal voelend Nolens wel was en hoe veel hij voor de arbeiders heeft gedaan, bijvoorbeeld voor de Nederlandse mijnwerkers. Wanneer het Gribblings streven is geweest om dit alles aan te tonen dan is hij in zijn opzet geslaagd. Het ligt er soms zelfs wel eens erg dik op. Men kan zich niet steeds aan de indruk onttrekken dat Gribling min of meer stiltzwindig polemiseert tegen onuitgesproken, althans niet aangehaalde beschuldigingen dat Nolens juist niet sociaalvoelend zou zijn geweest. Eigenlijk is het jammer dat Gribling dat niet veel explicieter heeft gedaan, omdat hij daarmee die sociale denkbeelden en die sociale politiek uit het isolement had kunnen halen waarin zij nu nogal verkeren. Vergelijking met andere sociale denkbeelden uit die tijd ontbreekt namelijk zo goed als geheel en dat is jammer, want het zou nu juist interessant zijn geweest met name de verhouding tot de socialisten eens nader onder de loep te nemen, vooral op nationaal niveau.

Nolens staat immers vooral bekend als de man van de 'uiterste noodzaak' wanneer het om samenwerking met de sociaal-democraten van de SDAP ging. Gribling noemt het weliswaar een legende dat Nolens dé man van deze uiterste noodzaak zou zijn geweest en hardnekkig samenwerking met de SDAP zou hebben geweigerd (p. 142), maar erg veel argumenten voert hij toch eigenlijk niet aan. De bewijskracht moet vooral impliciet komen uit de later in het boek gretig geëtaleerde waardering van socialisten op het internationale vlak. In het bijzonder de waardering van en vriendschap met Albert Thomas worden breed uitgeme-

ten. Het probleem dat hierdoor wordt opgeroepen van een eventuele discrepantie tussen Nolens' houding op nationaal en internationaal niveau wordt niet of nauwelijks aangestipt, laat staan besproken of geanalyseerd. Een opmerking als op p. 316 dat Nolens het socialisme als systeem verwierp, maar wel nauw met socialisten kon samenwerken blijft bijvoorbeeld geheel onuitgewerkt en verheldert daardoor ook niet. Merkwaardig is verder dat in de hoofdstukken over Nolens' politieke arbeid op nationaal niveau niet zijn werkzaamheid ten aanzien van de sociale problemen centraal staat en evenmin zijn positie in die problematiek in vergelijking met anderen wordt geanalyseerd (bv. door naar zijn stemgedrag te kijken). In plaats daarvan worden weinig nieuws brengende verslagjes van kabinetsformaties (op zich niet oninteressant overigens) als kern gepresenteerd, gelardeerd met enkele andere ogenschijnlijk vrij willekeurig gekozen kwesties. Waar Nolens als 'sociaal politicus' toch hoofdonderwerp van deze studie moest zijn lag een dergelijke keuze niet voor de hand. Opvallend afwezig is bijvoorbeeld een bespreking van de in sociaal opzicht zo belangrijke gebeurtenissen van 1903. Een gemiste kans derhalve in dit opzicht, waardoor de betekenis van het boek beperkter blijft dan mogelijk was geweest.

Duidelijk mislukt is het boek zelfs voorzover het poogt Nolens als persoon wat dichterbij te brengen. Een grote moeilijkheid daarbij is overigens wel – dit ter verzachting – dat Nolens ook in zijn privé-archieef kennelijk zeer weinig van zichzelf bloot gaf. Gribblings bronnen hebben vrijwel alle een min of meer officieel karakter: notulen, redevoeringen, verhandelingen etc. Wanneer hij af en toe iets over Nolens als persoon probeert te zeggen steunt hij zelfs vrijwel uitsluitend op gelegenheidsgeschriften bij huldiging of herdenking. Naar mijn smaak wordt daaruit zelfs te uitvoerig geciteerd. Toch lijkt het niet uitsluitend de aard der bronnen te zijn geweest die Gribling parten speelde. Ik kan mij moeilijk aan de indruk onttrekken dat de bewondering en eerbied die Gribling voor Nolens koestert een belemmering zijn geweest om nader tot diens persoonlijkheid door te dringen. Gribling schrijft steeds op zeer verheven toon over zijn hoofdpersoon. Het is alles even voortreffelijk, evenwichtig en wijs wat Nolens doet en zegt. De slotzin van het boek is in dit opzicht representatief: 'Als zodanig verdient Nolens een ereplaats in de geschiedenis van Nederland, van Europa en van de Kerk' (p. 318). Soms neigt die toon zelfs enigzins tot het hagiografische en dat verhindert Gribling, zo lijkt het wel, om vragen te stellen of deze, als ze via korte opmerkingen aan bod komen, nader te bespreken en te analyseren. Zo wordt de opmerking in het begin van het boek dat Nolens een 'priester in hart en nieren' was, al deed hij weinig werkelijke pastorale arbeid (p. 9) nergens expliciet uitgewerkt. Het 'raadsel' Nolens blijft daardoor, de sfinx is niet gaan spreken, de ondoorgrondlijke niet doorgrond, terwijl ook hier toch wel iets mogelijk was geweest (waarbij, het is al gezegd, de problemen niet onderschat mogen worden – maar dat rechtvaardigt het vrijwel ontbreken van een poging niet!).

Kortom: Gribblings biografie van Nolens is een boek dat in twee essentiële opzichten ernstig teleurstelt. Daar staat echter tegenover dat het geslaagd is in de tekening van Nolens als sociaal politicus (zij het dat die beschrijving nogal geïsoleerd bleef) en dat er daarnaast een lange reeks van soms zeer interessante losse facetten van Nolens' werkzaamheden als politicus worden besproken die maken dat geen historicus van de eerste decennia van de 20e eeuwse geschiedenis van Nederland dit boek ongelezen zal mogen laten.

J.C.H. Blom

Nationalisme in vogel- en in kikkerperspectief. Louis L. Snyder, *Roots of German nationalism*. Indiana University Press, Bloomington en London 1978. 309 blz. £17.50.

Jürgen C. Hess, 'Das ganze Deutschland soll es sein'. *Demokratischer Nationalismus in der Weimarer Republik am Beispiel der Deutschen Demokratischen Partei*. Kieler Historische Studien; Bd. 24. Klett-Cotta, Stuttgart 1978. 400 blz. DM 98.

Louis Snyder blijkt in zijn *Roots of German nationalism* een voorbeeldig traditioneel doct: een welsprekend illustrator die door zijn boeiende stijl de aandacht op zijn betoog weet te houden, maar die tegelijkertijd de achtergronden van zijn verhaal buiten het gesprek houdt: hij draagt wel meningen over, maar stelt ze niet echt ter discussie. Wie op zoek is naar meer theoretische overwegingen en opvattingen over 'het' nationalisme, kan beter bij sommige andere – in de bibliografie genoemde – publikaties van hem terecht. Hier worden vooral voorbeelden en meer inleidende beschouwingen gegeven.

Zo demonstreert hij aan Friedrich List het economisch nationalisme, aan de gebroeders